

116-011.

การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์
ก่อนการจัดการเกศสหหาร (พ.ศ. 2325-2448)



นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2525

ISBN 974-561-099-2

I 159A215b

008367

The Control of Manpower during the
Bangkok Period prior to the Introduction of Modern Conscription

Miss Nuntiya Swangvudthitham

A Thesis Submitted in ~~Partial~~ Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1982

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการ เกณฑ์ทหาร
(พ.ศ. 2325 - 2448)

โดย นางสาวนันทิยา ล่วงวุฒิธรรม

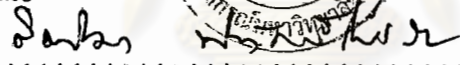
ภาควิชา ประวัติศาสตร์

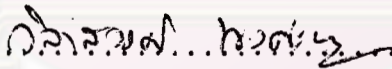
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจारी

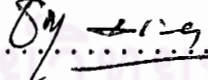
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

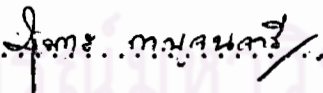
.....  คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุภัตราธิษฐาน นาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....  ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ธิดิมา พิทักษ์ไพโรจน์)

.....  กรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร)

.....  กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา ล่าระยา)

.....  กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจारी)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการ เกษสหหาร
(พ.ศ. 2325 - 2448)

ชื่อนิสิต นางสาวนันทิยา สว่างวุฒิธรรม

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจารี

ภาควิชา ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา 2524



บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับระบบการควบคุมกำลังคน ตั้งแต่สมัยเริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ วิเคราะห์นโยบายของรัฐตลอดจนกลไกและมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐใช้ในการควบคุม และใช้ประโยชน์จากกำลังคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ศึกษาการมอบอำนาจ ให้มูลนายทั้งในราชธานีและหัวเมืองควบคุมไพร่ การแบ่งแยกไพร่สังกัดมูลนายทั้งไพร่ย้ายและไพร่หญิง โดยวิเคราะห์ประเภทของไพร่ โดยเฉพาะไพร่ย้ายตามหน้าที่และตามสังกัดมูลนาย เพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ โดยตรง ตลอดจนการดำเนินพระราชโองบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการยกเลิกระบบการควบคุมกำลังคนแบบเดิม และนำวิธีการควบคุมกำลังคนแบบใหม่มาใช้

จากการวิจัยพบว่า รัฐมีวิธีการควบคุมคนส่วนใหญ่ในราชอาณาจักร คือ คนไทย รวมทั้งลาว มอญ เขมร และญวน ที่อพยพเข้ามาและถูกกวาดต้อนเข้ามาในราชอาณาจักรไว้ด้วยกัน ภายใต้อำนาจไพร่ และอีกพวกหนึ่งคือ ชาวจีน และชาวตะวันตก ซึ่งจัดไว้เป็นพวกคนต่างชาติดังที่รัฐให้สิทธิระจากการควบคุม ยกเว้นบางพวกที่เต็มใจเข้าอยู่ในระบบไพร่ด้วย ภายใต้อำนาจไพร่รัฐมอบให้มูลนายทั้งเจ้านาย และขุนนางที่มีตำแหน่งในการบริหารราชการแผ่นดิน ควบคุมไพร่ไว้เป็นหมื่นหมื่น กอง และกรม โดยใช้มาตรการสักเลกและชำระเลก มูลนายทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเรียกเก็บผลประโยชน์จากไพร่ในรูปของการส่งส่วยให้รัฐ และการเกณฑ์แรงงานบังคับ รวมทั้งใช้งานส่วนตัวของมูลนาย กำลังคนจึงเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

ทั้งของรัฐและมูลนาย จากภาวะความจำเป็นเมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้รัฐไม่เข้มงวดต่อการควบคุมกำลังคนนัก ปรากฏว่าระบบการควบคุมมีลักษณะยืดหยุ่นในตัวบทกฎหมาย ตลอดจนมีความอะลุ้มอล่วยในการบังคับใช้ในภาคปฏิบัติ รัฐไม่เข้มงวดต่อการแบ่งแยกไพร่ให้คงสังกัดแน่นอน หรือต่อการทำงานตามหน้าที่อย่างตายตัว ทำให้ไม่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างหน้าที่ของไพร่ประเภทต่าง ๆ ทั้งไพร่สมและไพร่หลวง ดังที่เข้าใจกันโดยทั่วไป นอกจากนี้รัฐยังให้อิสระแก่ไพร่ในการเคลื่อนย้ายและเดินทาง เป็นที่น่าสังเกตว่ารัฐเพียงแต่วางนโยบายการควบคุมเป็นระบบในลักษณะที่เป็นกรอบอย่างหลวม ๆ ภายในกรอบยืดหยุ่นและอะลุ้มอล่วยได้ และมีถูกปรับให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ในขณะเดียวกันผลของการใช้นโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาความสับสน และไร้ประสิทธิภาพ ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องและทับถมมากขึ้นจนทำให้การควบคุมกำลังคนเป็นภาระของมูลนาย และในสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปและความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการปฏิรูปในทุก ๆ ด้าน ระบบการควบคุมกำลังคนแบบเดิมจึงหมดประโยชน์ ทั้งยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ระบบการควบคุมกำลังคนแบบเดิมจึงถูกยกเลิกไปในที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title The Control of Manpower during the Bangkok Period
 prior to the Introduction of Modern Conscription

Name Miss Nuntiya Swangvudthitham

Thesis Advisor Assistant Professor Busakorn Karnchanachari, Ph.D.

Department History

Academic Year 1981

ABSTRACT

This thesis is a study of the system of the control of manpower since the beginning of the Bangkok period. It analyses state policy as well as measures used to mobilize and utilize manpower, its main resources. It explains how the mun nai were assigned the control of the phrai in the capital and the central provinces as distinct from those in outlying and remote provinces. The phrai, male and female, were registered into units. The male being the country direct resources were classified into categories according to the nature of their duties. This traditional system of the control of manpower was gradually and eventually abolished by King Chulalongkorn.

It is found that the majority of the population—Thai and minorities of Laos, Mon, Khmer and Vietnamese immigrants and captives were all included in a system of control known as the "phrai system". Chinese and Westerners, on the other hand, were regarded as aliens and were thus excluded from this system of control, only with a few exceptions.

Within the phrai system, members of the royal family and officials formed the ruling class known as the mun nai and were given the responsibility of controlling the phrai by means of registering, tattooing and grouping them into mu, muad, kong and kom. The duty of the mun nai was to recruit the phrai to supply the state with corvée as well as required produces in place of corvée. The mun nai themselves were given access to phrai's labour for personal ends. Consequently, manpower became undoubtedly economic, political and social resources and power base for the state and the mun nai.

In accordance with the political, social and economic condition during the early Bangkok period, the government allowed a certain degree of leniency and laxity in the control of manpower both in the form of the decrees themselves as well as in their implementation. The phrai were not strictly categorized nor were their duties distinctly divided. Hence there was no clear distinction between the duties of the phrai som and phrai luang as generally believed by historians. Another interesting point is that the phrai were allowed, to a certain extent, to move and travel.

Thus, the state had an accommodating policy for the control of manpower which had always been adapted according to changing conditions. However, the policy of leniency and laxity brought about confusion and inefficiency. With changing economic conditions and urgent need for reforms in different fields, the traditional system of control of manpower became futile. Once it was realized that the system had outlived its usefulness, it was eventually abolished.

กิตติกรรมประกาศ



วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จด้วยดีไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กายจนจารี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้ให้คำแนะนำอันมีค่าจนมิอาจประมาณได้ แก่ผู้เขียนมาตั้งแต่เริ่มต้น ตลอดจนให้ความห่วงใย เอาใจใส่ตรวจและแก้ไขด้วยความละเอียด รอบคอบที่สุด และให้ความคิดเห็น เพิ่มเติมในขั้นสุดท้าย ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านผู้ส่งสอน อบรม ให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ และแสดงความห่วงใยเลื่อมมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งรองศาสตราจารย์ธิดิมา พิทักษ์ไพโรจน์ ศาสตราจารย์วิลาศวงศ์ พงศ์บุตร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา ล่าระยา ที่กรุณาอ่าน ตรวจแก้ไข และกรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมอันมีค่าแก่ผู้เขียน และทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกท่านของห้องสมุดต่าง ๆ ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนกตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ และแผนกเอกสารสำคัญ กองหอสมุดแห่งชาติ คุณชนิษฐา วงศ์พานิช หัวหน้างาน ตลอดจนพี่และเพื่อนร่วมงานทุกคนที่เฝ้าเวลาให้ความช่วยเหลือ และให้กำลังใจตลอดระยะเวลาตั้งแต่ผู้เขียนเริ่มเข้าทำงาน และเริ่มค้นคว้าข้อมูลเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ และความช่วยเหลือ ตลอดจนกำลังใจที่ได้รับจาก เพื่อน ๆ และรุ่นพี่ทุกคน โดยเฉพาะจากคุณศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล คุณสุมาลี คุณสุกัญญา บำรุงลือ คุณกรรวิกรมย์ ลูวรรณานนท์ และคุณวิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ เป็นความประทับใจอย่างยิ่งสำหรับผู้เขียน และขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย พร้อมกันนี้ผู้เขียนขอขอบคุณพี่ชื่น พี่ดู และคุณพงษ์รัตน์ ยุทธิชัยศาสตร์ ที่กรุณาพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความเหน็ดเหนื่อยและอดทนจนเสร็จทันเวลา

ความรัก ความห่วงใย และความช่วยเหลือจากคุณแม่ พี่ ๆ และคุณพ่อผู้ล่วงลับ ทั้งในด้านกำลังใจ กำลังใจ และกำลังทรัพย์เป็นพลังสำคัญ ที่ทำให้ผู้เขียนสามารถทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จได้ ขอกราบระลึกในพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญแผนภูมิ.....	ฅ
บทนำ.....	1
บทที่ 1 ไพร่: กำลังคนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	5
/การแยกประเภทกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	5
ไพร่หญิง.....	10
/ความสำคัญของการควบคุมกำลังคน	
/นโยบายของไพร่.....	16
การเพิ่มพูนจำนวนคนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์.....	19
การควบคุมเลกในหัวเมืองประเทศราช.....	25
พัฒนาการของไพร่หลวง และไพร่สมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์.....	28
2 วิธีการของรัฐบาลในการควบคุมกำลังคน.....	34
ระบบการบริหารประเทศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	34
การปกครองส่วนกลาง.....	
การปกครองส่วนภูมิภาค.....	
ขุนนางที่ควบคุมกำลังคนในหัวเมือง.....	37
1. เจ้าเมือง กรมการเมือง.....	37
2. เจ้าหน้ นายหมวด นายกอง (ปลัดกอง) จางวางกอง.....	43
3. นายบ้าน กำนัน พัน นายอำเภอ.....	49



ประเภทของไฟร์ในหัวเมือง.....	50
1. เลกคองเมือง.....	50
2. เลกล่มเจ้าเมืองกรมการเมือง.....	53
3. เลกต๋าน.....	56
4. เลกกองนอก.....	58
ลักษณะการแบ่งหน่วยงานการบริหารประเทศกับการควบคุมคนสังกัด กรมกองต่าง ๆ.....	62
การควบคุมกำลังคนด้วยระบบการเกณฑ์แรงงาน.....	64
1. การเกณฑ์แรงงานในเมืองหลวงและหัวเมืองใกล้เคียง.....	65
ก. การอยู่เวรประจำการ.....	65
ข. การเกณฑ์แรงงานโยธา.....	66
2. การเกณฑ์แรงงานไฟร์ในหัวเมือง.....	75
ก. การทำงานประจำการในเมือง.....	75
ข. การทำงานโยธาในเมือง.....	76
ค. การทำงานในราชธานี.....	76
ง. การเกณฑ์แรงงานเป็นกรณีพิเศษ.....	76
3. การใช้อื่นหมื่นทำงานให้รัฐ.....	81
การควบคุมกำลังคนด้วยระบบการเก็บส่วย.....	85
1. ที่มาของระบบส่วย.....	85
2. ประเภทของส่วย: การส่งส่วย 3 กรณี.....	86
ก. ส่วยประจำปี.....	86
ข. ส่วยเกณฑ์เป็นกรณีพิเศษ.....	89
ค. ส่วยถวาย ส่วยบรรณาการ.....	96

3.	ชนิดของล่วย.....	97
	ก. ล่วยสิ่งของ.....	97
	ข. ล่วยเงิน.....	99
4.	ระเบียบวิธีในการเก็บล่วย และการล่วยล่วยเข้ามายัง ราชธานี.....	101
5.	ประเภทของไฟรล่วย.....	103
6.	ผลประโยชน์ที่มูลนายได้รับจากการควบคุมกำล้งคนด้วย ระบบการเก็บล่วย.....	114
	การเกณฑ์เข้ากองทัพในยามสงคราม.....	118
	มาตรการในการควบคุมกำล้งคน การล้งเลก และการชำระเลก..	120
	1. การล้งเลก.....	120
	2. ค่าธรรมเนียมในการล้ง.....	123
	3. อายุการรับราชการของไฟร.....	124
	4. วิธีกรล้งเลก.....	128
	ก. การล้งตามปกติ.....	128
	ข. การล้งเลกครั้งใหญ่ หรือการชำระเลก.....	135
	- ร้อยกาลที่ 1	
	- ร้อยกาลที่ 2	
	- ร้อยกาลที่ 3	
	- ร้อยกาลที่ 4	
3	ความยืดหยุ่นและอะลุ่มล่วยของ ระบบการควบคุมกำล้งคน และการบังคับใช้ ลักษณะความยืดหยุ่นของระบบการควบคุมกำล้งคน.....	151 152
	1. ความยืดหยุ่นของกฎหมาย.....	152
	2. การบังคับใช้กฎหมายควบคุมกำล้งคน.....	159

ก. การควบคุมไฟรให้คงสังกัดแน่นอน.....	159
1) การควบคุมไฟรในหัวเมือง.....	162
2) การควบคุมไฟรย้ายแดน.....	167
3) การควบคุมไฟรในราชอาณาจักร และหัวเมือง ใกล้เคียง.....	170
ข. การควบคุมไฟรเพื่อทำงานให้กับรัฐ.....	172
ค. การควบคุมการเคลื่อนย้ายของไฟร.....	177
ผลสะท้อนจากความยืดหยุ่นและอะลุ่มอล่วยของลักษณะระบบการ ควบคุมกำลังคน และการบังคับใช้.....	183
1. ความสับสนของการสังกัดกรมกอง.....	184
2. ล่วยค้ำ.....	192
3. การขาดไฟรทำงานประจำการ หรืองานโยธา.....	195
4. การชองลุ่มผู้คน.....	196
การใช้ความยืดหยุ่น และอะลุ่มอล่วยในระบบการควบคุมกำลังคน ของรัฐ.....	199
1. ความจำเป็นในการใช้ความยืดหยุ่นและความอะลุ่ม- อล่วย.....	199
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ที่มีผลกระทบต่อระบบการควบคุมกำลังคน	203
ก. การค้ากับต่างประเทศ.....	203
ข. ระบบเจ้าภาษีนายอากร.....	206
4 การควบคุมกำลังคนที่อยู่นอกระบบไฟร.....	215
การควบคุมดูแลชาวจีน.....	215

1.	ผู้ปกครองชาวจีน.....	219
	ก. นายอำเภอจีน.....	219
	ข. วางวาง อำเภอจีน.....	221
	ค. ปลัดจีน.....	222
2.	การผูกปี.....	225
3.	ผลประโยชน์จากการผูกปี.....	228
	การควบคุมดูแลชาวตะวันตก.....	231
	คนในบังคับต่างประเทศ.....	232
	บทบาทของชาวตะวันตกที่มีต่อระบบการควบคุมกำลังคน.....	233
5	การเปลี่ยนแปลงการควบคุมกำลังคนในสมัยรัชกาลที่ 5.....	236
	การสืบทอดพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการควบคุมกำลังคน.....	236
	ความไร้ประสิทธิภาพของระบบการควบคุมกำลังคนในสมัยรัชกาลที่ 5.....	239
	๑. ปัญหาความสับสนในเรื่องจำนวนไพร่หลวงและไพร่สม.....	239
	๒. ปัญหาความสับสนของการควบคุมกำลังคน.....	243
	3. ปัญหาเงินค่าราชการและช่วยค้ำ.....	248
	4. ปัญหาการขาดแรงงานในบางกรมกอง.....	249
	5. ปัญหาการขาดประสิทธิภาพของกำลังทหาร.....	251
x	ภาวะของมูลนายในการควบคุมกำลังคน.....	257
	ระบบการควบคุมกำลังคนแบบเดิม กับการปฏิรูปบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5.....	262

การดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบบการควบคุมกำลังคน.....	267
1. การรวบรวมไพร่หลวง และการรวบรวมเก็บเงิน	
คำราชการ.....	267
2. การใช้แรงงานจ้าง.....	278
3. การยกเลิกการสัก และการทำสำมะโนครัวแบบใหม่...	282
4. การจัดการทหาร.....	287
บทสรุป.....	298
บรรณานุกรม.....	307
ภาคผนวก.....	329
ประวัติผู้เขียน.....	341

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบบการควบคุมกำลังคน.....	267
1. การรวบรวมไพร่หลวง และการรวบรวมเก็บเงิน	
คำราชการ.....	267
2. การใช้แรงงานจ้าง.....	278
3. การยกเลิกการสัก และการทำสำมะโนครัวแบบใหม่....	282
4. การจัดการทหาร.....	287
บทสรุป.....	298
บรรณานุกรม.....	307
ภาคผนวก.....	329
ประวัติผู้เขียน.....	341

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 1	การแบ่งเขตการชำระเลกในสมัยรัชกาลที่ 4.....	144
แผนภูมิที่ 2	การเปลี่ยนแปลงอำนาจในการควบคุมกำลังคนในสมัยรัชกาลที่ 5.....	298



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย